

ОРЕНБУРГ АРГАНЫ — БУГУ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРГА

Бо чылдын июль айда Волгоград областын «Привольный» совхозунга хой ажылынын талазы-биле Бугу-россий чөвүдөл хуралы болуп өткөн. «РСФСР»-де мал ажылынын төгүлдөзүмүн байланыш болгаш перспективаларын дугайында илеткелди РСФСР-ниң көдө ажил-агый продуктуларын бугуруле болгаш белектерди министрнин орадакчызы В. В. Мемнонов кылган.

Мал ажылынын продукциязы бугурунин: сүт саалдарын, дөдө немелдерин, дүк кыргыздаан көвүдөдөрүн, малдын семиртпелгенин, чаш төдүк доруктууларын эки организастварынын, мал ажылында, ылангыч хой ажылында механизациянын, муракчы аргаларын непередиринин айтырыларын илеткелди болгаш чөвүдөл хуралдын киржикчилери уруг кичөөгөй салган. Чөмөрлөгөн өртемге үнелеттинген нормаларын барымаалап, малга чөмөр белектери—малдын баш санын улам ырай өстүрөдигин болгаш оон продуктудуунду шугуу хараажы кой айтыры деп түнөөдө чөвүдөл хурал кылган.

РСФСР-нин Министрлер Чөвүдөлениниң даргазы Г. И. Воронов чөвүдөл хуралга чүвө чугаалан.

Сөөгү чылдарда РСФСР-ге дүк бугурун 66,7 хуу, хой өдди бугурун 48 хуу көвүдөдөн демдегелеш, ош Воронов хой ажылында уксаажылдыла хөвөн экижидеринче, хойуну кышкы хураганнаашкынын организастварынче, чаш төдүк дүргөн азырап доруктурынче, күш-ажылында болгаш хөвөнчилериниң өн өвөш чарыктарын ундургу турган, хой продукция бугуруринче чөвүдөл хуралдын киржикчилеринин кичөөгөйни угаандырган.

Бугу-россий чөвүдөл хуралында хой кыргыздарын оренбург арганы РСФСР-ниң бүгү ажил-агыйларынга непередир, шингөөдиринин айтырын уруг черин эвөөн. Хой кыргыздарынын ол арганын шингөөдир алыры колхоз болгаш совхоз бугурун эвөөн болуп укуртуп. Ол арга-биле хой кыргыздарын дүргөн көвүдөп турар. Ону чорутууну туруп конкурстарга түс-түс олоостарын киржилгезинен көрүп болур. Хой кыргыздарын оренбург арганын шингөөдир алыр талазы-биле кыргыздарын 1961 чылда конкуртузунга РСФСР-ниң 12 областарын, 1962 чылда — 28 областар, 1963 чылда—40 областар болгаш автономнул республикалар киршикен.

Сөөгү конкурста кыргыздарын оренбург арганы-биле хой кыргыздары талазы-биле экижидерин чурттук чемпиону атты Оренбург областын «Октябрьский» совхозунда Н. И. Холодовка тывыска. Ол, чеги шак дүргүзүндө 162 хойну кыргыз, бир хой кыргыздарында 2 минута 36 секунданы чарыктаган. Хөвөнчилериниң иштинден бири черин ол-да совхозта А. Е. Попова эвөөн. Оон күргүзү 7 шак дүргүзүндө 148 хой болган ийкек, азы бир башты кыргыздарында 2 минута 48 секунданы чарыктаган.

Хой кыргыздары талазы-биле делегей чемпиону мистер Буэн (Чаз Зеландия) чөвүдөл хуралга олурушкан. Эштер Холдов, Попова олардын аргазы-биле ажылдаш, ол ажил хүнүнде 559 хойну кыргыз, бир хой кыргыздарында 1 минута 20 секунданы чарыктаган. Хой ажылынын талазы-биле Бугу-россий чөвүдөл хуралынын киржикчилери хой кыргыздары талазы-биле бистин чурттук чемпиононарнын база делегей чемпиону мистер Буэннин аргалары-биле хуралдын киржикчилери танышканнар.

Кыргыздарын оренбург арганынын чугула болгаш үнелгич чоруу болза, күш-ажылынын бүдүрүчүдүгүн

анаа кыргыздага удур 5—6 катап бедидери бозур. Ол арга өвөөш санын кыргыздары-биле хой хойларын дүргөн кыргыздар, оларнын кежи шыйбактап балыктаас база дүктү олура кесеп арганы бээр. Ол арганы непередир дүк бугуруринге чарыктады дика чингедир.

Нитиниң мал ажылынын хөгжүдөрүн, малдын продуктузуун бедидерин, уксаажын экижидеринин, ажилдын муракчы аргаларын непередиринин, малдын продуктузуун бедидеринге болгаш чаш төдүк өвүдөдөн дүргөдиринге антибиотиктерин база өске-даа идири берикчилерин непередиринин талазы-биле

Хой кыргыздарынын бо муракчы аргазын ажыглаңар

ажыды экижидеринин бүгү аргаларын бистин республиканын колхозтарында болгаш совхозтарында бар.

Хойуну күскү кыргыздазы ам улавыс эгелээр. Ынчангаш бүгү колхозтар болгаш совхозтар хой кыргыздарын оренбург арганын күскү кыргыздага непередир, тускай семираларга өрөөнөт эвөөн дүргөдиринин кижилерин анаа клириштерини өргөжөтүгү. Ол болза бистин колхозтарынын болгаш совхозтарынын кыргыздарын муракчы арганын кыргыздарын өрөөдир. 1963 чылда бистин кыргыздарынын хой кыргыздарынын Бугу-россий колхозтарына кирширилгезинен болгаш «Элегес» совхозун дээр кыргыздарын ош Сарыг-оол оренбург арганы-биле хой кыргыздарын бо чылын бир-ле дугаар ажыглаш, хүн бүрүдө 60—65 хойну кыргыз турган. Ол кыргыздары ур аргага улам чачыккан, ажилдын бүдүрүчүдүгүн 2—3 катап бедидер дээринче бугуруле болур.

Хойкыларын Бугу-россий чөвүдөл хуралына чүвө чугаалап турган, мистер Буэн мынча дөөн: «Уруг алдан-дужал чок-даа болумду, бугу уластар эки чурттап, ажилдаарын куулар мен. Меңө көргүсүн кичөөгөй дээр чүрөөмүн ханымындан өөрүп четтирдим. Хой кыргыздарын дөдөдөдөрүгү аргазы сиңерде чаа шингөөдиринин турар-дыр. Сиңерин кыргыздарын делегейге эки кыргыздарын бугурун күзөдир. Кыргыздарын ол арганын дугайында санал-ооланын маңаа солдуштум. Ам совет кыргыздары ур арганы чер болганга шингөөдир сайыраайжылар чугула. Хой кыргыздары талазы-биле бедик көргүзүгүлерин чугула кызыкмаккый күш-ажылды чедип ап болур».

Мынчангаш бистин республиканын кыргыздарын ол арганы чыл келгенин тудум эки шингөөдир алыр, кыргыздарын мергежилин улам сайыраайжылар, күш-ажылдын бүдүрүчүдүгүн каш катап бедидер укуртуп турган. Иныг болза-даа Чөөн-Хемчик аргаларын колхозтарында болгаш совхозтарында хой тарып боозадыр 75 пунктулардан чүгө 31 пункт белектеринен, мынчаарга тарып боозадыла чүгө дөрт ажил-агый («Төөл» совхоз, «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг, «Большевик» колхозтар) эгелеп кирген.

«Чыра-Бажы» совхозта 50 баш

үрелиг кошкарлар колдураан. «Сүт-Хед» совхозта 48 кошкарлар некро-беледиз аарыдан аараан болгаш ортумактан күдү денгиделиг болуп турар. «Найрал» совхозта, «Күш-ажылыны хосту», «Х Улуг хурал» колхозтарда болгаш өске-даа ажил-агыйларда бүдүрүчү кошкарларын денгиделиг база багай.

Ам август, сентябрь айларда, ины дээрге октябрь 15-ке чедир, бүгү ажил-агыйларда төрүт хойларын тарып боозадыр дээр пункттарын белектерин дүргөн доозар болгаш тарып боозадыла организаствы эгелээр черек. Оон-биле кады, төрүт хойларын ийн удаа боозадырын

организаствары чугула. Урелиг кошкарлардан ал турар үрени тарыла чорударынын мурунда микроскоп-биле яваыла хынап көрүп, тарып боозадыла чорударынын техниказынын бүгү чурумнарын шыггымы сагын. Ол болза тарып боозадыкчыларын кол солугаам ол.

Төрүт хойларын кыргыздар чоругу узуткаар талазы-биле бедик көргүзүлгезин чедип алыр солугаа-биле бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда урелиг кошкарларын долу үнелгич чөмөрлөгөн хандырар, оларын ажылаарынын шыггымы чуругуни доктадып, пункттарын ажилын контролдаар укуртуп.

Мал ажылы бүгү хөмчөг-биле дүргөн хөмчөгү—бүгү малчыларын ажилында кол айтырыларын бирөөсү болур. Иныг болза-даа малдын быжыг чөм-сүтү тургустин-маанда бедик продуктулгү мал ажилын төгүтүгүсүн. Оон ужурунда бүгү колхозтарда болгаш совхозтарга хөм чөмөрлөгөн белектеринче он-да кичөөгөй салыр хүлөөдир бие.

Мал чөмөрлөгөн чөвүдөлгезин талазы-биле бугу-ле аргаларын ажил-агый бугуру ажылаары өргөжөтүгүсүн. Сиңен ажаап алышымынче, бугу-бүрү чөмөр, күдүзүн, хымырты белектеринче, силос салырынче колхозтарын болгаш совхозтарын бүгү чонун организаствар черек. Тулааларда, чыраа, хараган арганында, буталар унарында сиңенин бүрүтү-биле кезип, ажаап алыры-биле хол кадымары-биле сиңен кезер кижилерин көвүдөдир чугула.

«УТКА 25 чылы» совхозта хөй-хөй школялар, бажын эөлери хөвөнчилер, өмнөлө ажилдакчылар, бүгү малчынар, тускай өртемчилер бугу-бүрү чөмөр белектеринче идепкейлиг киржи белектериниң кончуг шын деп санаар черек. Ол ажил «Улуг-Хая» совхозта база ийчаар организастваттыган. Бо ийн ажил-агый 2400 тонна бугу-бүрү чөмөрлөгөн белектериниң шингөөдир. Оон ангыда оролтарын бүгү артычыларын, картофолы сывын, капыста бүтүзүп мал чөмөр кылдыр аялгаатар, тараа шөлдөрүн бүгү саваанын бүрүтү-биле болуп, сарааттап алыр черек.

Малдын азырап ажаалдаанын экижидериниң, малдын продуктузуун бедидери, уксаа шынарын экижидерин мал ажылынын продукциязын бүдүрерин көвүдөдир, оон бот-үнелгич чингедир арганы бистин колхозтарыныска болгаш совхозтарыныска бээр.

П. УШАКОВ,

республиканың Көдөз ажил-агый продуктуларын бүдүрүчү болгаш белектерди министрлик орадакчызы.

«Тилелге» совхозун төп сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы Монгуш Долгар бодунуң ажил-хөвөн эки билер кызыкмаккый ажил-ишчилериниң бирөөсү. Ол бызааларын эки азырап доруктуруп турар. Ону оң куш-ажылы көргүзүлгезин хөвөнчилер турар. Июн айда бир башка онаашыр немелде деңи 630 грамм турган болза, эртен айда ол 650 граммга чедир көвүдөдүгүн. Ынчангаш М. Долгар шилчир вымпелди бодунга артырап эргени чедип алган.

ЧУРУКТА: М. Долгар.

Фотогу Б. ХОЛШИННИИ.

Партком кичөөнгөйге алган

«УТКА 25 чылы» совхозун бугу салбырларын 4 бригадалар 11 эвеноларга үзүгөн, шугу 260 ажил кижин мал чөмөрлөгөн белектеринде хаара түтүнгөн ажаалдап турар. Ол-ла эвенолар четир санын тыгарт күш-биле хандыртыган. Тодаргайларга, трактор-биле сиңен кезер 13 машина, 2 дырбаш, 9 волокуша болгаш 29 трактор, азы-биле кезер 6 машина турушкун чок ажаалдап турар.

Совхоз нитиниң-биле август 12-ге чедир 1673 тонна сиңенин белектерин. Ишти-Хем салбыры (эргелекчиин ал Амбаржи) планын 52, Армакан—(эргелекчиин эш Сууртуу) 41 хуу күзүдир, мал чөмөрлөгөн белектеринде кызыкмак ажилдап туралар.

Сөөгү 5 хонуктун түнелгиде Армы-Уузу салбыры 215 тонна сиңенин белектерин, чарыттын тилекчи болуп, салбырлар арганын шилчир вымпелди алышкан, 100 рубль-биле шаңдаткан.

Будук-бүрү чөмөр белектер талазы-биле байдал база-ла багай эвес чоруп, Армыкан салбыры планын 70 хуу күзүдир, салбырларын тилекчи болуп. Будук-бүрү белектер планын совхоз 65 хуу күзүдир, азы 156 тоннаны кылды алган.

Бо харымсалгалыг ажилдын эгезинде тура Ак-Турут салбырынын эргелекчиин О. Очур-оол, партия эге организастванын секретари П. Васильев оларнын олуттай эгелеп, багай ажилдап турарын демдегелээр чугула. Бо салбырда сиңен ажаап алышымынче саалал турарын дугайында мында партия организастванын хуралында болгаш парткомга база совхозтун дирекция чөмөрлөгөн каш удаа чугаалашкан.

Ол ишкан Армы-Уузу салбырында партия эге организастванын секретари эш Таранников массанын өртүзүгү партиянын полит-кичи-индигелгиде ажилын чөгүр негеледир дөдөдөрү чорутуула дээр партбюродо шыггымы сагындыргыны алган.

Мал чөмөрлөгөн белектеринде ажилдап турар эштерге хүн бүрүдө таймыр ажилын кылдып турары-биле партком инициатива, доруктагы лекторларны болгаш агитаторларын түс-түс салбырларда быжыктаган. Ылангыч Армыкан кыял библиотеканын эргелекчиин Сюрюк Ховалыг-оол Кызыл-оол Армыкан салбырынын сиңенинче иргүчүлүк барып, агиткудустарын үндүрүп, чаа солундарын таныштырып турар. Ол ишкан Бедир-Кежииниң сиңенинчеге олчачы Л. Шыдыраа сөөгү чоттаны удаа-дараа чедир, хөвөн турлаанын хүндүлүг алычы болуп берген.

Я. ДОРЖУ,
совхозта партком секретари.

СЕМИНАР

Чөөкөт чаа-ла СЭКП Кызыл хооромунун хуралдар залында Хоорайнын хөвөнчилер чөвүдөлгезин дарагаларын семинары болуп эргелген. Анда СЭКП Кызыл хооромунун бири секретари эш П. Киселев долу чүвө чугаалап, идепкейлиг ажилдап турар хөвөнчилериниң айтты, оон-биле кады ажилда бар узтү чөмөрлөгөн илеретпешкан, моон солугары солугарынын тодаргай айткан. Семинарнын бир шакында делегей байланышын дугайында лекцияны СЭКП Кызыл хооромунун лектору эш А. Лешешкин очмокан.

Дүржүлгө солугарынын хөвөнчилер чөвүдөлгезин дарагаларын илеткелдерин дыккан. Бир дугаарында республиканын харылааа контроларынын хөвөнчилер чөвүдөлгезин дарагазы Р. Макаренко сөс алган. Коллективтиң келжигиниң барык шугу хөвөнчилер. Олардан 147 кижин коммунисттик күш-ажыл бригадасы деп атты чедип алыр дээр демдежилик турар болгаш 63 кижин ол атты чаалап алган. Коллектив чарык чыл планын 101,2 хуу күзүдир. Харылааа контролары Бини-Хемичиң «Кызыл тарачын» колхозуна Кызылдың № 3 школазын шефке алган, оларга боттук дуузын чедирин келген.

Дараалында ХККМ-де хөвөнчилер чөвүдөлгезин дарагазы Л. Дугаржин илеткел кылган. Илеткелчилерин айтырылгач хөй болган. Семинарнын дүңгөлөгөн СЭКП хооромунун хөвөнчилер ортузунга ажил чорудар иш-структору О. Шириней чүвө чугаалашкан.

Т. БОЛДУР-ООЛ.

ШЕФ

«Х Улуг хурал» колхозтун көдө интеледигенин, иныг 8 чыл школазынын үстүк класстарын өреникчилери болгаш чамдык колхозчулар артында 30 га черде чокчак-таразын агроном эш Ф. Сопулдайнын удурулгалы-биле ийн шун иштинде хол-биле кезип, тагылашкан.

Шефке мелдүктү ажилдакчызы Васильев, харылааа Бураалев, башкы Базаал, пенсионер Аношкина, пионерлер Зина Нурст, Мария Чувдул болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киршикенир.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ЧАА ЛАРЕК

Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтун төвү Эрэн суур улам-ка калбарын, оон чуртакчыларын өзү турар. Анаа холбайгы совет садмынын четкинин калбарыны база негеттинип келген.

Устүү-Лаватка чаа ларек немей ажилкан чорук, чончун ол талазы-биле негеледирге таарышкан, хөвөнчилерге ашы-чөм болгаш өске-даа бараанынын хандырарына байдал экижин турар.

К. ӨЛЗЕЙ.

Планны ыяавыла күзүседир

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтун сиңенинчи мал чөмөрлөгөн белектеринин планын яваыла күзүседир солугары салган. Бо хүнүндө ол ажилды күшөдирген. Август 13-ке чедир колхозта нитиниң-биле 482 тонна сиңен сарааттылган азыр планын 49 хуузу күзүседир алган. Бригадалар болгаш фермалар арганында калбарган социалисттик чарык сиңенинчи улам-на сөрүк киршип келген. Бо хүнүнге чедир 3. Ондарга удуурткан сиңенин бригада мурунку одурдага чоруп турар. Бригада сиңен белектер планынын 60 хуузу күзүдир, азы 256 тонна сиңенин белектер алган. Оларнын бо кызыкмаккый күш-ажылы чедиринин колхоз баштар чери болгаш колхозта партия организастваны шилчир

ары-биле 0,3 га черин сиңенин кезер норманын 0,35-0,39 га чедирип турар, ол ишкан О. Сорулга, Л. Чөк-оол, Н. Удувас-оол олар уруг норманын уругулу 118-130 хуу чедир күзүдир, муракчыларга санадып туралар.

Кижилерин хузуунда кирип турар улауу манга демдегелээр чугула. № 1 бойжук бригаданын келжигүн Монгуш Мажаа боду чаксаан Телерик-Эним деп черде 10 тонна сиңенин белектерин, сарааттап каан. Ол ишкан № 2 хойжук бригаданын эш Саңчак-оол 7 тонна сиңенин кымынша да дуузы чокка болуп белектерин.

Бо ажил-агый мал чөмөрлөгөн белектеринче бугу күштү мөңгөп, бар курдакчыларын ажылаарынын үзгөрч-ижэен көргүзүп турар.

М. СЕВЕН.

Улуг-Хемниң шөлдеринден

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Сөөгү хүнүндө мында мал чөмөрлөгөн белектеринин темизин бедидир турар. Август 13-түд медээнин өзүгүр алыр. Районун бүгү ажил-агыйларын-да нитиниң-биле 52968 тонна сиңен сарааттылган. Ол дээрге планын 21,7 хуузу. Сиңен кезилдезинин талазы-биле муракчыларын ардестрин «скерилбөөн, бизнел-ле хөвөө мурунку одурдага «УТКА 25 чылы» совхозтун сиңенинчи чоруп турар, ук совхозтун бир шымырак бригаданы—армыканчылар Серлэг-Дөнүк өзбек сиңенин дооскан, Калбак-Чыраак кестирип кирген. Совхоз нитиниң-биле бо хүнүнге чедир 1744 тонна сиңенин белектер алган, ол сандан ийн катан хөй сиңениг черлер ам-лаа кестингезин болгонда, ол талазы-биле планын күзүседирге

олар бузуредит. Оон дараазында черин «Күш-ажылы хосту» колхозтун сиңенинчи эвөөп турар. Ук ажил-агыйды 984 тонна сиңен сарааттылган азы планга удур 30,2 хуу күзүсеттинген.

Нитиниң малын хур кыштагылашкынын хандырарына сиңен белектеринин угур-дуузын чедир үнелгезин турар ажил-агыйлар районда база бар болуп турары хараалдангы. Иныг ажил-агыйларга «Найрал» совхоз (9,9 хуу), «Х Улуг хурал» (11,7 хуу), «Чодураа» (15,9 хуу) колхозтар хамааржы. Бо ажил-агыйлар чүгө үнени сиңенин кезип, бодуп алырын оозалдып турарында ангыда, мал чөмөрлөгөн ажил-агыйлар чүгө кышкы чорудуп турар. Чыраа, «Чодураа» колхозта будук-бүрү белектели кончуг оожум,

бо хүнүнге чедир, «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы» совхозтар ишкан чамдык ажил-агыйлар 158—209 тонна чедир ону белектер алыр аргалыг турда, ол колхоз чүгө 15 тонна будук-бүрү белектер. Мындыг массалыг ажилдарга бугу-ле бар кижин күзүр, мынчыла школяларын мобилизастварын мында чедир көрбөй турар.

Мал чөмөрлөгөн белектеринче база бир чугула чүгү болуп—силос салышымынче районда амдындагы чүгө «Күш-ажылы хосту» колхоз кирген. Бо хүнүнге чедир ол ажил-агыйда хөвөнчү сиңен, чашпанын 235 тонна чедир силосташкан. Бо ажилче өске черлер база кире чөгүрү.

В. БЫШТАК-ООЛ.

ХОВУ ТУРЛААНЫҢ ПОВАРЫ

Мурнуңда ак фаргук баглаткан, назы-хары үжөн ашкала хөвөнчөк кижин, ишти арыс сүргей бажыкчыгапта дериде берген ажилдаан тур. Хирдиг ака-саваны иниг сүлгүтү тавакче каар-даа, паалынын уугу тавакча картошканы муңгүт пашче уура-даа, чай алыммайн тур он. База бир пашта мүн шуут белеп.

— Эй, Маша! Меңө хөвөнчүдүн, а бирөөсү турган;— меңө сүүн, хөвөн катый—деп, өпк каан кезектеп механизаторлар бо-ла баштактаны араак аяк-таваан сунуп келдилер.

Чөмөрчөк кижин бүрүзүнүн сөзү чачыг: «четтирдиривис» — дийди. Оон белектерин чөмөр иныг-мындыгыдыр деп холдуур кижин-даа чок болду.

— Аяк-саваны-даа арыг, ажилчеми-даа амдынын боорга, кым удуру сөзүгүр боор. Чем белектерин-даа кайгамчык-ла повар бо—деп, Каа-Хемичиң «Бурнугаар» колхозуунуң Ка-

ра-Суг хову турлаанда механизаторларын бирөөсү, коммунист Федор Фунтиков дүштеки чем чапарында чем кызыкчынын ардестрин иныг чөмөрчөк сөгөлдү. Ол поварын Мария Васильевна Соловьева дээр.

— Чеди чыл бурнугаар Кызылдың садмыг училдешинге поварларын дөрт айлыг курууун дооскан ажилдап эгелөөн мен. Сарыг-Сепке, Сиңизге, «Совет Тыва» колхозка столуваалар өргөлөкчелер ажилдап турду. Өт-бүдө айлы-биле ам бо колхозта ажилдап бергеним бо. Өм ээли Павел бо чер чурттуг кижин чүвө, боду тракторист-комбайнер, ам өөрү-биле кады Кара-Сугуң таразын ажаажып турар—деп, Мария Васильевна бодун биске мынчаар кыска таныштырды.

Оон хову турлаанда столуваазында лашпалыг, картошканыг, макарононгу мүн, борш, рассольник-даа ыраас. Компот, кисель кылдыр про-

дуктулар четчир. Хлеб, дус, чөмөр амдан кирер согуна, лавра бүрүт, горчица—шугу бар. Ховуда ажилдап турар комбайнерлерге иныг чем чедир термостат, муңгаш савадал, хымыштар, аяк-тавактар-биле бүрүн хандыртылган.

Ажилдап турар кижилерин чардыктырбазы-биле өргөткөн, дүштеки, кезжөөк чөм аразында суурдан чем азырда, Мария Васильевна боду азыртыпаш каптар, Эвөөш, көвөй-даа эвес, 25 кижини ол чөмөрчөп турар болду.

Мария Васильевна ам дөрт харлыг олту, өвүнү ээзи комбайнер Павел Соловьев-биле хову турлаанда турлапчылашкан, бо чылдын дүжүдүн кыска хуусаада, чидирг чокка ажаажыр дээр кызыкмак ажилдап, нитиниң хөвөнчө бодунуң удуру хузуун кириштирип турары бүгү-дере өөрүнчүг.

Д. ЕНДАН.

«Элегес» совхоз хой малды чылыг болгаш тодуг кыштагалар дугайында амдан эгелеп сагын салып турар. Совхозта тудуг бригаданын эш Могильниковка удурткан тудугу эвенозунун кежигүнери сугалыг хойжу Чооду Чабаанын Ортаа-Талда кыштаанда 2.500 баш хой кирер улау даш кажаанын тудуун бүрүн дооскан. Ол кажаанын иштин боос хойлар база хураганнаан хойлар, чаш хураганнар аны-ангы турар түс-түс кезектерге таарыштыр кылган. Мал чөмөрчөк кирир, өдөк үндүрер асылыг орук кажаа иштинде база бар.

ЧУРУКТА: 2500 баш хой кирер чаа кажаа болгаш Чооду Чабаага быжыгалаан кодан хой.

Фотогу В. ЛУТКОВТУУ.

Өрөдөдө-кичииндигелиг ажилдарын бедик денгидир болуу—школаны өрөдөдө чылынга эки шынарыг белектер алырындал кол хамааржы.

Бини-Хем районунуң Тарлаз сөс чыл школазы ийн ээлчегелиг өрөдөдөдө чылыг ээлчегелиг өрөдөдөдө ишчелер. Эртең өрөдөдө чылы төнерин билек, эрге школага неместир чаа өрөдөдө көрүзүп школаны башкылар коллективин, техниктиң ажилчыларын мында ада-нелерин киржилгезин-биле улгартып немей

СЕПТЕЛГЕ БЕЛЕН

туткан. Школаны улгартып, чеди чыл школазын сес чылынгезиниң ишчелери—школанын техниктиң базанын

Совет Эвилели — национал хосталга дээш демисежип турар

«СЭКП болза колония болгаш чартык колония дарлаады ап октапкан улустар-биле акы-дунмалышкы эвилелди бодунун делегей политиказынын кол чүүлдеринин бирээзи кылдыр көрүп турар. Ол эвилел делегей социализминин болгаш делегейини национал-хосталгалыг шимчээшкинин амыдыралчы эрге-ажыктарынын нити чоруунга үндөзилеттинген. Национал хамаарышпас чорукту чаалап алырынын болгаш быгылаарынын оруу-биле бар чоруур улустарга, колониалдыг системаны бүрүн узуткаары дээш демисежип турар бүгү улустарга дузаларын СЭКП бодунун интернационалчы хүлээлгеши кылдыр санап турар.»

(СЭКП-нин Программасындан).

улустарнын өңнүү, акызы

Бүрүн хамаарышпас чорук дээш САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Совет Эвилели ношкан хөгжүдөлүгү чээрби амыг чурттарга экономика талазы-биле дузалап турар. Бо дузаламчы болза, бүрүн хамаарышпас чорук дээш, империалистиг дарлаага удуз алыры демеиселкинге улуг деткичме болуп турар. Анык күрүлелерини экономиказын шийтирилгил адырларынын тургустунарына, амыл-агыны ээлеп башкарырынын депшиллегил хевирлеринин бадыттынарына ол дузалап турар. ССРЭ-нин экономикагын дузаламчы хосталган чурттарда күрүнө секторун бызымлап, колониалистиг экономиканы буза шаарына чугула чепсек болуп турар. ССРЭ-нин экономикагын дузаламчы иштиги реакцияны күштеринге удуз пролетариаттын өзүлдезинге болгаш күштеринге дузалап турар.

ССРЭ-нин деткичме-биле анык күрүлелерде 480 амыг улутпур бугурулгелерин туудуп турар ийикпе азы тудар апар. Маңа хамаарышлар болза: Кара болгаш өңүг металлургиянын 34 бугурулгелери болгаш тустус цехтери, машина туудуунун болгаш металл амылдан кылышынын 30 амыг, химия болгаш нефть амылдан кылышынын 20 амыг бугурулгелери, 20 амыг электростанциялар, туудуг материалдарын бугурур талазы-биле 20 бугурулгелер, чик болгаш аш-чөм улутпурунун 43 бугурулгелери болур. 1963 чылдың өзгизинге чедир 120 хире бугурулгелерин амыггалга киирген. Совет Эвилели экономиканы хөгжүдөр сорулга-биле 3 миллиард рубль хире чазлыни хосталган чурттарга тыыскан.

Бистиң туктарывыс — хосталганың туктары

Хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарга бүгү талалыг дузаламчы болгаш деткичме, олар-биле эл-септик каттыштырылган — СЭКП-нин болгаш Совет чазактын амыл-чорудууларынын чагылышы чок принциптери болур. Амыдыралдык боду негеп келген, деленич революсучу чогаалдыгынын бугу сиричкин СЭКП-нин XX съездинин политикагын улганымшыкын национал-хосталгалыг шимчээшкинге Совет Эвилелинин талазында улам идеалык болгаш дээштик дузаламчы көргүзүлгенин үзөш айткан.

СӨӨЛҮГ КАШ ЧЫЛДАРНЫҢ ФАКТЫЛАРЫ БО:
1956 Египет бодунун дүрүм бугураар эргезин боттадырып, Суэц каналын национализиацияга империалистиг Барын талла агарды бомбаладыкы-биле, далайлап дүжүрүшкүн-биле болгаш котомселизиацияга талла шийтирилгил халдаашкыны-биле харышкан. Ол амылдыг үзе, кажан хамаарышпас египет күрүлелери тускай догунаашкыны согуга таварышкан, кажан империалистиг бүгү ара улустарнын хамаарышпас чорук бээр сорулга-биле авантюризм эгелеш турда, Совет Эвилели интервенцияны деп-доран соккаларын негезин. «Агрессорларын ойтур шаар болгаш Чоң чүкө тайбынны каптап тургузар төлөздө, күштери амылдарынын баарына Совет чазак бүрүн шийтирилгил болуп турар» дугайында амыг өсөр Москванда диниалып турган. Империалистиг дайыны арга-жөндү кырында соккадар ужурга таварышкан. Интервенциянын шийтирилгил аываанда Египеттин девискээрине үйү чоруткан. Египеттин маадырлыг улуу колонизаторларын ашкан бугурулгелер тилеги чедип алган. Президент Насер амык күрүлелерин чедикчинини база бир кол чылдаганын демедеген турган. «Кажан Каттышкан Штагтар бисти боо-чепсек-биле хандарындап отбалаан, мынаарга Израиль кандыг-даа боо-чепсекти Франциядан ап турар үзе, бисти боо-чепсек-биле болгаш биске эргежок чугула нефть-биле хандарында Россия «оошөршкөн» деп Насер медегелеш.

1957 Америк тускай эмиссар Гендерсонун шаарыларын бугураар чепсекти улуг күштерини монополиянын Сирия-биле кызыгарырга эгелеш. Хамаарышпас Сирия Республикага империалистиг штабтары баштайгы медедиз-биле халдап кирер кылдыр 50 муң амыг солдаттарын Турциянын девискээрине дайычы белеп болур чорукта тургускан турган. Сирияге халдап кирерине белеп турган агрессорларын арада соккаларыны кам дузалаан, мычаш? «Сирия Республиканын хамаарышпас болгаш мурт-девискар талазы-биле бүрүн-бүдүн турар чоруунга удуз империалистиг сүлөз-биле холбайтыр агрессивияны айымлы Сириянын кырынга дигрелип келген үзе, Совет Эвилелинин чазанын-даа база улузуң-даа ээлеп, Сирияга найыралдык деткичменин шийтирилгил туржу дээш, Совет Эвилелинин чазанын болгаш улузунга өөрүп четтиришкинин Сирия Республиканын президентинин, Сириянын чазанын болгаш улузуңу мурунда Сириянын чазак төлөөлери илергелеш.» Бо чүдүл 1957 чылдың декабрь 21-де Москвага парлап үндүргөн совет-сирий диниалдык чыгалан турар.

1958 Чоокку Чоң чүкө колониализминин чөлөнгичи — ирак монархия июль 14-те национал тура халыкшыкынын түнелелинде күшкөн. Агресси Багдад пактыны бодунун найысалыны шыкынан. Колониализм өкүнүз негез чоруктуң планын Вашингтонга болгаш Лондонга калчалып далаш-биле амылдан кылан турган. Июль 15-те америк 6-гы флот далайын чадап шийрилген Ливанга дүжүргөн. Июль 17-де Англиянын агардан дүжүртүрер каттыжышкыны Иорданияга октап. Ирактын болгаш өске-даа араб күрүлелерин улустарына удуз уландырган чак империалистиг интервенция шак мынар эгелеш.

Араб чурттарынын улустарынын маадырлыг демиселинге Совет Эвилели шийтирилгил деткичменин колонизаторларын боттадырып үзе шаарыныг бо уавада база дузалаан. 1958, чылдың июль 16-да Совет чазактын кылган демеделинде чугалааны болза: «Совет чазак тайбынны камгаларынын болгаш айыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынын негеп турары эргежок чугула хемчегелери амыг эргезин бодунга артырып ап турар.» Анык Ирак Республиканын бой тулар дээр орадажыкшыкын буурап дүшкөн. Империалистиг боттарынын шийрилген Ливанд болгаш Иорданиядан үндүрер ужурга арга-жөндү кырында таварышкан.

1959 Империалистиг боттарынын өңкү-өңгөлөрүн Чоокку Чоң чүкө үргүлөтүп турган. Январь 26-да Карачи хоорайга агрессии Багдад пактынын сессиясы амыттыган. Ол районун хамаарышпас күрүлелери — Иракка, Индияга, Афганистанга ийишкы кылырынын планынын ол сессияга чугаладык көргөн. «Боттарынын хосталганы болгаш күрүнө талазы-биле хамаарышпас чорукун камгалап, Чоокку болгаш Орбасы Чоң чүкө, а ол мышак Муруну-чөөн Азияга АКШ-тың болгаш агресси Багдад пактынын талазы-биле оң эвилелдеринин дайн өңкү-өңгөлөрүнүн белектелин шийтирилгил буруу шаап турар, тайбынча мыкшыкын улустарнын чагай оттушкунунарына совет улус ийи-биле каттыжып турар деп, СЭТА-нын кылган медегелинде чугалаан.

Хамаарышпас Индонезияге шууг халдаашкыны баарында коркал, колониализм ботктер тускай догунаан хамаарышпас күрүнө удуз хоралекчи, уреглекчи түгелдегилерин кылып эгелеш. Ол чорук чурттуң иштиде даштык монополияларын албанышпа база болуп турган, үй-ишти дүрбөчкөрүн иденежиткен. Империализм-биле холбайтыр бичке ишкер реакцияны узуткаарыны уландырган оң политиказын чугаа чок дузаламчы Совет Эвилели Индонезиянын чазанын көргүскөн.

Политик талазы-биле хамаарышталып чоруктап адырылган Гвинеянын француз колонизаторларын экономиктиг бүзүлтүшкүнү кыска-биле бой тударын орадажыл келген. Экономиктиг болгаш техниктиг кады амылдангылга дугайында совет-гвинея дугурулгала, Гвинеяга тымыскан совет чээли, ийн чурттарынын аразына делегерге салды харылааларын тургускан чорук, хамаарышпас чорук дээш демиселге Гвинеянын улuzuнгу дузалаан.

Гвинея бодунун колония турган структуразын национал структурга кылдыр эргежок чугула чартыкынын соонда, экономика талазы-биле дүргөн хөгжүрүнгө таарымчалык байдалдарын тургузар арганы аңа берген, ак-сеткилдиг дузаламчыны амык Гвинея Республикага көргүскөнүрүн боттайгыз Совет Эвилели болгаш деп. Гвинеянын президентини Секу Туре медегелеш.

1960 Эш Н. С. Хрущевтин колониализмин шудургу болгаш кылдыр-ишкенин-биле сойгалаан чугаа КНО-нун Кол-Ассамблеянын XV сессиянын индиринде диниалып турган болгаш колония чурттарыга база улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны хүлээп алыры Совет Эвилелинин мурунда саялаан.

Совет саналдарын ужуз-утказы сиричкин Декларацияны КНО-нун Кол Ассамблеясы декабрь 14-те хүлээп алган. Колониализмге удуз демиселди херезнге шыгаралыгы ролуу ол Декларация ойнанан. Совет Эвилелинин күженишиктеринин ачында нацияларын бот шийтирилгил нормазынын хемчегелине тургустунган. «Африка күрүлелерин улустар болгаш чазактары дээрге Хрущевка «четтирдиансык» деп чугалааларар. Кол Ассамблеянын индиринде колониализмге оң аажок улуг күшү-биле таварыштырган согу хостуг Африка дээш демиселге бистиң улустарымыска болгаш чазактарымыска бугуру дузаламчы болур» деп Гананын президентини Кваме Нкрума медегелеш.

Ол чылдың июнда Конгонуң улзуу хамаарышпас чорукту чедип алган. Биндыр болза-даа республиканы чарлаан соонда, ийн хонганда-ла чурт империалистиг агрессивияны айылынга таварышп эгелеш. Конго улус, маадыр-патриот Патрис Лумумбаның удузгалызы-биле бодунун хосталганы дээш узамдыккан демисели эгелеш. Конго улуска чүгө чурттуң мурунда турган бөлүк ээлери эвес, харын база түе черия реалык иденерте болгаш хөлөнгилчи чардыкшыкы-биле эвилелдешкен бүгү империалистиг күрүлелер каттышкан.

Индия Совет Эвилелинин деткичме-биле металлургиянын аажок улуг бугурулгелери — Бхилай заводун туудуп, амылгалга киирген. Оң күчүзүн уаваас 2,5 миллион тоннага чедирген турар. Бхилайнын металлургия заводунун баарында турсаалды туудуп үндүргөн. Мына бижикни: «... Күзөл бетанган. Бхилай — улуг чоңуң медегелинге долу ужуз-утказын чугаа үенин онагай демеэ-биле кирген мынзг черлерин бирээш.»

Индияга Бхилай чү болуру? Бо дээрге, металлургиянын төв-дүр, оң хөгжүдүш Индиянын индустриализациянын, национал экономиканын тургузарынын үндөшүн хандырып, Бхилай заводунун туудуун «Индиянын улутпур хөгжүдөшү» үе болуп деп премьер-министр Неру айткан.

Совет Эвилелинин тускай эртемчилерини дузаламчы-биле Индия нефть чыдар 6 черлерин амыткан, ийн нефть заводу туудуп турар. ССРЭ-нин деткичме-биле Раячиде туудуп турар аар машина туудуун, Дургунда шахта леринишкенин заводтарын индустриялык чугула адырларын ада-чурттуң дерлякы-биле хандырып арганы Индияга бөөр.

ССРЭ-нин дузаламчы-биле Индияга туктан бугурулгелер чыл бүрдө 2,5 миллион тонна каңын, 5 миллиард киловоатт-шаг электрэнергияны, 6 миллион тонна нефть продуктуларын болгаш өске-даа оң мышак чүдөдери бугурун хандыра.

Наттышкан Араб Республика. Чаа үзе—1960 чылдың январь 9-уз Египеттиң төгүзүңүз аяр чус чылдарлыг хун демедегилерге кезезде кирген. Ол хун Саад аль-Алиде Асуан плотинаын тууду эгелеш.

БАР-нын улзуу Сады аль-Алини Индия хулагузын деп алаан. Египеттин девискээринин 96 хуузу элевинин зон чер болуп турарын саяндыраарга-ла четчир.

Хооптуң кайгамчык пирамиданын демеделенин талазы-биле 17 катал ажып турар Асуан плотинаын тууду элевинин зон черде өрү көдүрүп кел чорур. Оң түрүнд доозулган соонда, чуртта ажыглар чер түштүк бир кезинге көүдөң турар.

Плотинага ССРЭ-нин дузаны-биле чер бөмбүргөдө база бир эң улуг гидроэлектростанцияны туткан турар.

Оң аңгыда ССРЭ 80 хире анык-бүрү улутпур болгаш өске-даа бугурулгелерин тургузарына КАР-биле кады амылданганын чорудуп турар.

Индонезия, ССРЭ-нин деткичме-биле чылда 100 муң тонна каң бугурулгелери, металлургия заводун, чылда 100 муң тонна бугурулгелер суперфосфат заводу, Калимантан ортулукта чазалыг оруктун туудуп турар. Джакарта госпитальды туудуп турар, 100 муң өөрүк-чүлөр олурап олуттуг стационар спорт комплексинин тургускан. Асуан хемге ГЭС-ти тууду талазы-биле геология-разведка болгаш дилеп тывар шийчел амылдары чоруттуун турар.

Имен. Чуртта амыг үенин баштайгы далай порту — Холейда порту совет дузаламчы-биле туткан. Кажан чуртка революция болган, республиканы чарлаан үезинде империалистиг Мемени бүзүлтүшкенин таварыштырын турда, Холейда порт оңу дамчытыр амык республиканың найыралдык чурттардан дузаламчы ап турган караңгысы хаалгасы болуп турган.

Афганистан. Автоөсетке заводун туудуп дооскан, Кызыл-Каа порту, 8 нефть базаларын, гидроэлектростанцияны туткан, Кабулда хлеб комбинаты, амылгалга киирген чорук, найысеалдык чоңун далаан болгаш хлеб-биле уткушкынынын чокка хандырып арганы берген. Кабулда төп аэродрому амылгалга киирген. Желлабадтын 70 километр узун дуртуг каналын, ийн ГЭС-ти, автомобиль оруктарын туудуп турар.

Цейлон. Металлургия заводунун, автомашина дугуларынын болгаш камераларын туудуунун туудууга деткичмени ССРЭ көргүзүп турар, чигир тростниктерин олурутпур-биле черлерин амык турган, аштар талазы-биле амылдуу доозуп турар.

Непал. ГЭС-ти, чигар заводун, таапк фабрикаларын турдуруга ССРЭ дузаламчы турар, госпитальды туудуп, амылгалга киирген.

Гана. Механиктиг завод, балык улутпурунун бугурулгелеринин ком-

«Национал-хосталгалыг демиселге дузалары дээрге, херек кырында чогум чүл ол, ынчаш? Ол дээрге, бирээде, хосталган чурттарын иштиги херектеринге империализмдин холгаарлап киржир чоруунга удуз демисежири, даштыкы дарлаага удуз чөптүг демисели чорудуп турар улустарга бүгү талалыг деткичмени, оң иштиде чепсек-биле дузаламчыны көргүзери-дир. Ийде, неоколониализмдин кандыг-даа хевирлеринге удуз демисежири, боттарынын чурттарынын экономиказын хөгжүдөр талазы-биле анык күрүлелерин улустарына дузалаары, делегей аразынагы бүгү таланың деткичмени ол чурттарга көргүзери-дир.»

(Совет Эвилелинин болгаш Куба Республиканын улустарынын аразында найыралдык митингизинге Н. С. Хрущевтин чугаа-зындан).

Бистиң туктарывыс — хосталганың туктары

1961 Калчаараан америк реакция, Латин Америкада хосталгалык одаан өжүрүн орадаштышкан, апрельде бодунун хөлөнгилчи дээр-бөдөнүн революсучу Кубага удуз тугуушкунче маалаан, Агрессорлар Плайя-Хирона чыла шийтирилген.

Ол болушкуну анализтер көрүшкөнү, куба улустуң баштыгызы Фидель Кастроуң чугалап турганы: «Совет Эвилелинде болгаш социализмге өске-даа чурттардан алган боо-чепсек агрессиюну чыла шаар арганы биске берген. Империалистиг агрессивияны бүтү-ле аргаларын болгаш салгык кирген-не хевирлерин амылаа-даа бүрүн буурашыкына таварышканар. Совет дузаламчыны база үргүчү ап келген бисе.»

«Бисерта шериг базазында баш удуз кылган француз агрессивияны үезинде Совет Эвилели Тунистин талазына шийтирилгил тургуска, Туни республиканың президентини Халиб Бургибаңы Н. С. Хрущевка бижыва болза: «Бистиң чөптүг херезиске силерниң күзөдди-биле көргүскөн деткичменер дээш, а ол мышак Каттышкан Нащиялар Организациясында силерниң төлөөлөрүңиздин элээн чаагай туржуу дээш бодунуң мурундам, а ол мышак туни чазактын болгаш улустуң мурундам бистиң эң өзгө өөрүп четтиришикчиности мындаагылар Силерге, Совет чазакка болгаш улуска илергелеш адыр болду.»

«Ол-ла чылдың күзүңүдө Совет Эвилели колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларациянын дүргөн күндөдүр талазы-биле айтырыны КНО-га тургускан. Декларациянын күн-селдезин хайгаараар талазы-биле кол комитет тургустунган. КНО-га Совет Эвилелинин демисели колониализмге удуз демисежип турар улустарга боттуг үре-түңдөдери берген. Португал колониалаторларын дарыялык алаанга чүс-чүс чылдарда туруп келгени, бодунун черияң сөөлүг уластырарын—Гоа, Даман болгаш Диуну кажан Индия хостал алган үезинде, Португалынын НАТО талазы-биле эвилелчери Индияны буруу шаап турар резолюцияны Аймык чок чорук Чоулелин дамчытыр киргери орадашканын, Биндыр болза-даа Совет Эвилелинин «өстүрү—хоругдалы Азиянын улустарынын херектеринге оларныг чаа холгаар-лашкыныгын ийди коридиктиг чылдаан ап октапкан.»

1962 Үр үзе үргүлөткөн келген хун төгүшкүңүң дайып алжир улустуң тилеги-биле марта доозулган. Ол дайынын үезинде Совет Эвилели алжир патриоттарга политиктиг болгаш материалдыг аажок улуг дузаламчыны, оң иштиде боо-чепсек-биле дузаламчыны көргүзүп келген. Алжир Республиканын премьер-министри Бен Белланың медегели болза: «Бистиң араб ада-чуртувунда, а ол мышак Африканың, Азиянын болгаш Латин Американын өске-даа чурттарында национал-хосталгалыг шимчээшкини деткичтерге социализм талазынын ойноп турар ол ролун хүлээп көрбөй барып болбас. Бир эвес күчүлү болгаш делегейге салдарлы Совет Эвилели чок турган-даа болза, ол демеэ-ле көстүп келген турар ийик деп чугалаан келген болгаш чугалаан-даа турар мен.»

«Женевага болган чөвүлө хуралга Совет Эвилелинин, социализмге өске-даа чурттарынын төлөөлери Лаостуң нейтралитетин дугайында болгаш чурттан даштык шийрилгил база шериг амылдарынын үндүрер дугайында Декларацияны хүлээп аларын негезин. Америк империалистиг болгаш агресси СЕАТО блоктуң кеминг үлгүлөдүлгенин төвү болуп турган Лаоска байдалды чогуумдуңарга ол чорук чугула базым болган. Империалистиг болгаш иштиги реакцияга удуз демиселиниг бүгү дурдууңа Лаостуң патриотчу күштери ССРЭ-нин талазында материал болгаш мораль талазы-биле дузаламчыны ап турар.

«Октябрь. Кижик төрөлөгөңизди саяш-сөткөңиңге үр үзе саягындырап дүшүрүлүг хувер. Чаа агрессивияны айымлы хостуг Кубаның кырынга дигрелип келген турган. Куба революциянын узуткаар бодунуң чүткү-лүңге америк империализм делегейни терморолдуг халаттын эң кылдыгы чедирип келген турган. Бистиң планетавыска тайбынны болгаш куба улустуң революсучу чаалап алышынын хары угда камгалап алыр төлөздө, политика талазы-биле аажок улуг хам мерген чорук болгаш төлөдүшкүнү шийтирилгил негеттинип келген. Совет чазак империалистиг соккаткан болгаш делегей дайынын бодурбайы барган.

«Барын Ирианын хостар дээш индонезия улустуң демисели тилеги-биле доозулган. НАТО-нун болгаш СЕАТО-нун шериг ботктеринге ооргандаан голланд колонизаторлар үр үзе удуздарын келгенер, Ин-дизия-даа олар дүжүр бөөр ужурга таварышкан. Совет Эвилели биле Индонезиянын найыралдык таарымчалык турар кижидерге харылашышкан, президент Сукарно ССРЭ-нин туржуну үнелер көрүшкөнү, мынчар чугалаан: «Индонезия Республиканын Сабанган Мераука чедир хамаарышпас болган турарын күзөдди турар-дир силер, а Совет Эвилели бо талазы-биле бистиң чүткүлөдүшкүңүз деткип турар. Индонезияга чөптүг болгаш чепсектеген ийишкелдик тургустунган турарын күзөдди турар-дир силер, а Совет Эвилели бо талазы-биле биске дузалап турар. Индонезия биле Барын Ирианын каптап каттыжырына удуздарын турар-дир силер, а Совет Эвилели бистиң чөптүг негедерестеринге деткип турар.»

1963 Сөөлүг колониализм—Анголагын, Муруну Африканың, Мозам-биктиң, Ньясаландыкы болгаш өске-даа улустарын национал хосталгалыг демисели чаа күшү-биле кытыгып турар. Анголаын хостар дээш Национал шимчээшкинин төлөөлөкчиде Байяны медегели болза: «Совет Эвилелинин болгаш социализмге өске-даа чурттарың үнел-лет чепсек дузаламчыны чок турган болза, Анголада колониализм чоңу-лаңдыг бүгү коругчунуң күчүлери делегей бөлөк турар ийик. Социализм чурттар биске чүгө материалдыг дузаламчыны көргүскөн эвес... харин чүс-чүс анык анголачыларын боттарынын университеттеринге болгаш өске-даа өөрдөлдө черлеринге олар база хүлээп алган.»

Майда хамаарышпас африка күрүлелерин болгаш чазактарың баштыгынын конференцияга колониализмге болгаш расизм бугу-чурттардан Африканы дүргөн арытан-аштарыне угулдарын шийтирилгил хүлээп алган. Ол конференциянын киржикчилерин ССРЭ-нин Министрлер Чогуулуның Даргазы Н. С. Хрущевтин чорукта бижыва чугалап турары болза: «Адыс-Абебага болган конференциянын шийтирилгил бугурулу колониаларда болгаш Муруну Африкада байдалды дугайында айтырымы Аймык чок чорук Чоулелин мурунгу тургузар ужураут, африка күрүлелерин даштыкы херектер министрлеринин төлөөлөрүн эргежок чугула бүгү деткичмени көргүзөр деп айтышкыны КНО-да бодуостуң төлөөлөкчилеривиске шагда-ла берген бисе.»

Бистиң туктарымыс—хосталганың туктары!

Акы-дунма партиялар ССРЭ-нин интернационализминин дугайында

ФИДЕЛЬ КАСТРО РУС, Социалистиг Революцияныг чыгыс-айи партиясы: Совет Эвилели национал-хосталгалыг шимчээшкини деткич турар. Куба улуска ол аажок улуг дузаламчыны көргүзүп-даа турар. Совет Эвилелинин дузаламчы чок турган болза, империалистиг агрессивия удуз Куба туржуп шыдаваы ийик.

ХО ШИ МИН, Вьетнамдын амык чоннар партиясы: Совет Эвилелинин экономиктиг күчүзүңүз дүргөн өзүлдезин бүгү амыг төрөлөгөңге улам улуг ужуз-дүзүлгү болуп бар чыдар. Бо күчү, социализм болгаш национал-хосталгалыг революцияларнын хөгжүлөдүш дүргөдөшүшкан, социализм лагерын быжыгалап база күштөдирит турар. Совет Эвилелинин экономиктиг күчүзү тайбын, хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демиселге чер бөмбүрүзүңүз улустарынын тилегиңиз магадлап турар.

А. К. ГХОШ, Индиянын коммунист партиясы: Коммунизмге орук-биле Совет Эвилелинин базым бүрүзү болза, империалистиг контрреволюцияны экспорттар дээр орада-жышкынынын үзе шаар, оң аргалымы күштөдирит турар, боттарынын актинде даштыкы дарлаады ап октапкан болгаш боттарынын экономиказын чазарты тургузарыне чүткүп турар чурттарга дузаламчыны болгаш деткичмени көргүзөр оң арганы күштөдирит турар. Коммунизмге орук-биле ССРЭ-нин шимчээшкин Азиянын, Африканың болгаш Латин Американын чурттарынын национал хамаарышпас чоруун база быжыгалап турар.

Д. Н. АВДИТ, Индонезиянын коммунист партиясы: «Трикорну» (үш сорулаган) чарлаан үезинде бээр сес аялар-нын дургууңда Индонезия Республиканың чедип алган шериг чедикчилерин, бир эвес социализм чурттарынын маңгыга Совет Эвилелинин бугурулгелери ак-сеткилдиг дузаламчыны чок турган болза, бодунмасы ийик. Амыг үениң боогөчөз кириштирген ол дузаламчы, а ол мышак мораль талазы-биле аажок улуг деткичме индонезия армиянын дайыны күчүзү улуу-биле бедилди, оң империалистиге сүртөңгөп күш кылдыр хуудулган.

ХЕСУС ФАРИЯ, Венесуэлагын Коммунист партиясы: Космоска ужуздушкунарын боттадырган Советтер чуртуңу эртемчил болгаш техниказынын аажок улуг чедикчилерин, куба революция-биле бир дөмөй, дарлаачыларына удуз дараалтырган улустарын демиселинге ийилгил болган. СЭКП-нин Программасы, амылдар байдалдарын үндөшүн-биле ажкыларын айткан оң перспективалары бүгү делегейге революсучу чорудаланың күчүлү катаалырау болуп, дээштик салдары чедирит турар.

ПИТЕР КЕЙНЕМАН, Цейлонун Коммунист партиясы: Тайбынны быжыгыларыне угулдарын сизерингиз партиязарын болгаш Совет чазактын доктаамал күженишиктерин, колониализмдин бүгү илэршикчелеринге удуз оларын шийтирилгил демисели, оларнын ак-сеткилдиг экономиктиг дузаламчыны, улуг-даа база бичи-даа ол чурттарынын айтырылгын угазылаамдыг көрүп база оларын билип турары хамаарышпас чорукту чоокта чаа чедип алган чурттарынын улустары-биле социализм лагер чурттарынын улустарынын аразында найыралдык сыйры болгаш быжыг харылаадын тургузарына дузалаан.

Бүгү-делегейнин ат салышкыны үргүлчүлөп турар

Агаарга, космос делегация болгаш сүт азданга адролук чексектин шенделерин хоруур дугайында Кереэге ат салышкыны үш найсыз-ладарга—Москвада, Вашингтонда болгаш Лондонда үргүлчүлөп турар.

Москвага август 14—Кереэге каттыжарын шиптирилээр күрүмнелерин бүрүн өргөйлүг тызделерини анаа ат салышкынын бешки хүнү болган. СССР-нин Дахтыкы херестер министрствозунун тускай бажыныга Бирма Эвиледдин, Япониянын, Пакистаннын элчилери чедип келгенер.

Кереэге ат салышкынын делегейнин хөй-инигияны кичирегейнин төүндө мурунку хөвөр турбушан. Кереэге ат салышкынын чоруткан залга дахтыкы паралагынын хөй санын талзекчилери совет журналистер-биле казы олтурушкан.

Хам папсада Кереэни салган улуг стола долдандыр анаа келген элчилер чылган. СССР-нин Дахтыкы херестер министрствозунун чингине секретары Б. Ф. Подпероб Кереэге каттыжарын күзөөлүг чактарын бүрүн өргөйлүг талзекчилерине байыр чедирген.

Бирма Эвиледдин СССР-де элчини У Пе Кинни стодче бир дугарында чазан. Кереэге болуун алын салган, ол дончу мелегел кылган.

Ядролук шенделерин чоруда бергеннин оң баштайгы хүнеринден өгөдөөн-ле Бирма Эвиледдин чазан болгаш улугу мынды аныктыг шенделерин доозар соруга-биле күженишкисинерни чайгалып чокка салып келгени билдингир болгай деп, ол чугаалаан.—Мээң чуртум бо Кереэге күзөл ханышкыны-биле байыр чедирип, чангыс ай бозал турар өске-даа чурттарга каттыжып турарын элчин чугаалаан. Бо боза сомуургалдыг адролук күрүмнелерин аразыга дугуржумлаже орукча үр болгаш шуудур туруп келген бот-болуна сонгелажор чорукту моон-даан буза шапка шиптирлэп чүтү болур-дур.

Бо Кереэ кызыгаарлаттынганы чингитин чок тура-даа, делегейни дүшүрүлүг чорун ингити чазыр-дырарында дузалаар болгаш термө-дролук халаптан кижилерелетенин камгалап алып моон сонгааргы хем-чегерге чедирип шылаар деп, У Пе Кин чугаалаан.

Япониянын Совет Эвиледдине элчини Хисанари Ямада Кереэге ат салган.

Ядролук шенделерин хоруур ту-гайында Кереэге бодумун адымын а Япониянын чазанын мурундаа салдым деп, Хисанари Ямада чугаалаан. Япония боза адролук чексе-ки амыгалаан түнелдинде, бүтү кор-гунчүг чүддерин болгаш хоозурал-ды көрүп өрткен делегейде кара чан-гыс чурт болуун чугаалаары чугула өвс бөрү деп бодан тур мен. Кижилерелетенин ол халаптыг чорун бистин чер бамбураэвике казан-даа каттапвас ужурулук. Япон улуг-тун бөлүгү ак-сеткилдиг үнү мынды.

Бистин чуртувус адролук шенделерин бүрүн хоруурчүг делегейнин хөй-инигияны доктаамал кыйгырып, ол дугайында күштерин харам-намай келген деп, элчин үргүлчү-лөп чугаалаан. Чамдык-көзүк болур бо Кереэ чер иштиге шенделерин хорувайын турар, оң ужурунда япон улугтун күзелин долзуу-биле хандырып шыдавас-тыр. Мынды бол-за-даа бүгү адролук шенделерин бүрүн хоруурчүг утланган баштайгы бозом болур бо Кереэнин улуг жүрү-дузанын белки-биле үнелеп көрүшкөн, ону өрткөн деп шипти-рилээр болгаш бо Кереэге ат сал-ган бис. Мычалза-даа бо чорук бүгү-чегерге, оң иштиге чер азданга бүгү адролук шенделерге узур япон чазактын чайгалып чок туру-жун канчап-даа өскертпес. Бо тавар-ыгларын ажылааш, бодунун соруг-лазы боттандырышкисинерин бистин чуртувус моон сонгаар-даа салыр дээрин мен база катал мелегелерин күзөп тур мен деп, Хисанари Ямада чугаалаанын түнелдинде айтылган.

Оң даразында, Кереэге Паки-станнын СССР-де элчини М. Аршад Хусейн ат салган. Бодунун чугаала-ныга оон мелегелени болза, бо Ке-реэнин даразында чер иштиге ше-нделерин хоруур дугайында, адролук чексектин неггезерин сокоодам дугайында дугуржумла болгунар, амында баргаш, бүгү адролук ку-рлавырларды узуткар дээринге ингидегиди Кереэге ат салыр үезинде илгергелерин чазак менээ талзек-тен.

Филиппинер республиканың тал-зектенин баугаар М. Аршад Хусейн Кереэге база катал ат салган. Филиппинерниң чазан, Москвага бо Кереэге ат салырын шиптирлөөш, бодунун чүгө күзөл ханышкыны өвс, харын база быжыг тайбынды чедип алырында дузалаар соруга-биле сомуургалдыг бүгү талзанын алган күженишкисинерин бодунун деткип турарын көргүзгөн күзөөн бөрү деп бодан турар мен дээрин эл-чин мелегелен.

Б. Ф. Подпероб Кереэге ат салган-ны-биле холбаштыр чазактарын бүрүн өргөйлүг талзекчилеринге бай-ыр чедирип, бо төмүтүг докумен-тиге ат салган чурттарынын санынын көүдөп турар чоруу оон аге бажы-нда ужу-дузанын күштелдирип, бо Кереэ күшсетинер дээринге өң-пө-быжыг идегиди болдуруп турар деп чугаалаан.

Москвага август 14-ке чедир 48 чурттарынын бүрүн өргөйлүг талзекчилери Кереэге ат салганар.

Өске-даа күрүмнелерин Кереэге ат салышкынын даразында хүнерде үргүлчүлөп.

СССР-ниң улустарының спартакиадазы

ЧУРУКТА: олимпиядамын чемпионону, делегейниң болгаш СССР-ниң чемпионону 15 республикаларның талзекчилери СССР-ниң күрүгө туктары-биле. Фото В. Мастоковтун.

СЭТА-ның фотохромиказы.

ДОРААН-НА ОН ДӨРТ ХЕВИРЛЕРГЕ

СССР-ниң улустарының III спартакиадамын программасы аажок ян-ры-буру болуп турар, мынчанга чин-гис-ла хүн спортчу кижилер буруу спорт-ла оон дөрт хевирлерин талзы-биле маргаладаларга киржир ар-галы болур.

Чамдык спартакиадамын хем-чазалары улам-ла калбарып турар. Чижээ, оң киржикчилериниң бирээзи—М. Фарафоновтун «буруу»-биле, шиптишкисиниң соонда программага көрдүмүн база бир чүдү-дүгү кылар уузурга таварышкан. 100 метр чегер брасс-биле шиптирине Европанын рекордун ажал деп, москвич шиптирине алган. Оң ора-лджышкыны чедирешкени болган.

Хүн бүгө болгаш соок хат казым тура-даа спортсмениң түндүк 1 минута 09,6 секунд болган.

Ийги салгыга делегей чемпиону Т. Петросянин тилеп каан чуртуну чемпион В. Корнойга көркүчүлөр диңмиттиг адыш каскаан.

Удуп ал-мынчы арказы москвич гроссмей-стерниң талзында бар турган. СЭТА-ның корреспондентиниң бо-луру Петросянин бодунун чугаазы-биле алыры, ол элзэн каш оруктар-биле тилелгени чедип ал болуп турган. Мычалза-даа оң шилеп алган ла-ны чедимче чок болуп, оң бо-луун көнүгүс-ле сотка олуртуп, хөвүгү чо-рукту болдурган.

Россия Федерациязынын коллек-тивни ий салгыларын соонда дыкка чедимчил болган (19-тан 15 санын алган). Шыдыра талзы-биле хөвө-жеринерин делегей чемпиону Н. Га-ришвили алды салгыга алды кижини удул, кончүг эки ойнда.

50 КИЛОМЕТР ЦЕРГЕ

Чинк атлетика маргаладам доос-турууну бодуунда хүнү спортсмен-нер даң бажында элзэн.

Талгы-да эртеннин 9 шак турда, 67 спортсменер ирак орукче үнү-кен. Олар ол хемчазал дүргөн кы-лаш-биле эртер.

Шийүлдүр херс базыл чорупкан кижилерин элзенилде калжаран спортс-мени Г. Климков мурун чорган. Баштай холун эртер дүргөлдөп спортсмен элзенилде кези бичи чер дээр демежени шылаан. Ону ко-манда талзы-биле эки, сурагыл кылачы А. Вельков эртер берген.

Хлеб-биле эки хандыртынган

Бистин «Найрал» совхозу-вустун Чаа-Хөл суурунда эки дертингенин пекарнянын ажитивы-биле өөрүчүг. Ол бүдүрүлгө чери бодунун пла-нларын өвөтүг үдө ай санында-ла үргүлчү ажыр күтүсеп турар.

Пекарняда өвөтүг мастерлери Бу-кова, Кукарица дээр өскелер-даа ошаактан ажылыга харысалазын күштелдирген. Олар хлеб, булка кы-лыгларын үргүлчү-ле белки шынар-ла.

Солун лекция

Чоокта чаа Барыин-Хемчик районун Тээл суурунун чурттакчылары «Бүтү делегей байдалынын дугайында» солун лекцияны дыңнаанар.

СЭП обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун политкритикалык бажынынын консультанты аш В. В. Курчнев бодунун лекциясында амгы үдө делегейде болуп турар чугула болуштарынын чыганын чоңа кон-чүг тодаргай чугаалап берген.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУН байдалы

Бүтү республикага шокор булуттардыг хүн болур. Республикага кыска чаашынар болор. Кызылга чаашкын шөөдүг өвс. Хат өй-тавында, яны-буру чүкче улаганышкынынг. Динчирөөшкни болуп магапчок. Агаарының температурасы: республикага — 22 — 27, а Кызылга — 23 — 25 градус чылгы.

Редатор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

«НАЙРАЛ»: Уругларга программалар 9.40. «Мөгө болгаш клон» 11. 10. 1.20. «Дайынның орунтарында» 3.30. «Орус хуулгазын» (2-ги серия) 5.20. 7.50. 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдың өг» 10. «Ан-кен согун» 11.15. 1.15. «Он алдыгы час» 3.15. 5.15. 7.15. 9.15 шактарда.

«РИССЕВ»: «Орус хуулгазын» (1-ги серия) 2.30. 4.30. 6.30. 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Доктор Малюцкий» 3.15. 5.15. 9.15. «Кречинскийн нуулаы» (1-ги серия) 7.15 шактарда.

ЧАГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хөлзөшкениң черде» 3, 7, 9 шактарда.

Соланин—картофель хораны

Соланин — органиктиг алкоома деп күштүг хоранын бүдүмө, гемолиттиг оша шынарларын (тодараларга, оң хоран ханче сиңип кыргаш, оң кызыл кезекчештерин урег, хат чептестедир) болгаш шөйүндү шырмааларын хуулаулар уржуктар анда база бар. Соланин хораннаттырыкында, ижи-шөйүндүлөр болгаш ме-дерел системасы аарыр: кустурар, кыжыктадыр, баш аарыр, бүт-күр-бот шазыраар, карактар шоо болгаш чугаа-домак будадыр.

Соланин черле картошка унаарында, маалыга оң өзүмнине болгаш ногаара берген борбактарында хөй чоруур. Бышкан карто-фельге хөй өвс чоруур соланинде хора чок.

«Шаңгыр», бышпаан картофельди чөм кылдыр ажылаарга кан-ды-даа хора чок деп чамдык кижилер чандыр бодан турар. Быш-паан картофельге хоранын бүдүмө (глюкоза)—соланин хөй бо-лур. Бичи картофельдиң соланин улук картофелинден хөй.

Бышкан картофельдиң соланин нургулайында-ла оң лаштык калтырыга чоруур, мынчанга картофельди аштаарга, оң солани-ниниң үштүң бири кези арлы бөрү.

Картофельди бышканын билеп алдыра, оң борбак бодун ийи чара кезип алгаш, оларын бот-болууда дүрүштүрүтөр. Бышпаан картофельдиң чартыкты чышынпаш, оң крахмалдык быш-паны оон көстүр. Картофельдиң чартыктарын кызарга сүт тега-бес жураут.

Чүгө республиканың ажылаар!

ТЫВА СПАРТАКИАДАНЫН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ.

Чөггээчилерниң халдаашкыны

БАРЫИН БЕРЛИН. СЭТА-нын корреспондентини Е. Вакселинниң да-мынчыл турары бола:

Чоокта чаа барыин-берлин илет-тер Герман Демократтыг Республика-ны кызыгаарга көрүм-чүрүм чок үгүдөгитини организастаан. Кызы-гаарынын эртин кирер черинге, Фридрихсrade куудучуга «экскурсия» хөвүтүг илеттер чыгалан. Ол бө-лүк илеттер кызыгаар дериншик-неринде шүргүп кирип, өчкө хал-даашкынын организастаанар. ГДР-нин делегацияныч лаштары, шил-дерин октап турган. ГДР-нин кыз-матчыларынын, демократтыг Бер-линниң чурттакчыларынын амы-ты-нынга болгаш калдыгыныга ай-кы-ны түргүстүгүн турган.

Барыин-берлин позицияны бол-гаш өкөлдө шеригтерини таныма-лары ол өңүч-төңгөн көрүп тур-гандык, хемчегерин өй-шайда ал-баан. Олар улуг оалдаашкыны-биле калчааран улугтанын тарадыр сывырып элзеген. Анаа чылган и-леттер Фридрихсrade куудучудан Барыин Берлинниң куудучулары-че чоруп, «экскурсия» доозуларын сал-дып турганар.

Ол хүнге ийи чылды мурунда ГДР-нин чазан бодунун кызыгаар-ла-дузалаан.

Сынейроска хосталга

БЕРЛИН. (СЭТА). Сурагыл мекси-ка чуркчу Давид Альфаро Сыней-росту тулуп хоруудан хүнүндөн бөрү үш чыл ботканы-биле холбашты-рун чүдүлдү немес академияны (ГДР) кара бажында а-да-а чылар ол демиселчи-биле бодунун өң-сет-ки каттыштырлыгын илгергелден. Сынейроска ол академиянын кор-респондент-кежигүнү болуп турар. Сы-нейроска академиянын чоруткан телеграммасында силерни хостал түндү-лөрүн бүтү депшилдиг кижилер негеп турар деп чугаалаан. Силер-нин гуманныг чаа чогалдарынар бүтү делегейде депшилдиг кижилерге амыктыг чүдүл болгаш өв-лөк каттыштырлыгын илгергелден. Сынейроска ол академиянын кор-респондент-кежигүнү болуп турар. Сы-

АЙТЫРЫГГА ХАРЫБЫ

Чүвө чугалай албас кижилерин улус «үнү чок кижилер» дигир. Бизди кижилерин «үнү чок» дээр шын өвс болгуду болур. Чүвө дээр «үнү чок» кижилер дээр үнү бар болза-даа чүвени чугалап шыдавас кижилер болур. Чамдык таварыгаларда мынды кижилерин «чүвө бы-навас дүлей кижилер» деп ба-за билгелээр. Ол база-ла частырыг болур. Чүвө дээр чамдык «үнү чок» кижилер чүвени кончүг эки дын-ваар болза-даа, төрүмдигин нерв системанын чүвө чугалаарын ушканыр-башкаар нервилерин бак-сыраан-даа кижилер түрүп болур.

Мынчанга кижиниң нерви систе-масында чугаладырынын азы дын-ваалдыгынын нервилери, оларын тургузтуган кезектери бар болгаш олар аразында улуг харылаалык деп чүвени билгир чугула. Моон ки-жонге чамдык кижилер кандыр-бир аарыгын уржуундан кулаа дүлөй-лөй бөрүгө чүвө чугалаары баксы-рай, чүвени адаары шын өвс, чү-гаазы быдыраары, зарын-даа бир өвс бичишкен-ле дүлөйлөй берген болза, чүвө чугалай албас кижилер апаарын бис билдир бис. Ол мынчан кандыр-бир аарыгын уржуундан кижиниң чүвө чугаладыр нервин баксыраан болза, чүвени чугалаары оокум, азы үр болур, а сактырга чүвө дынвас кижилер шыкшап апаар.

Мынды кижилерге улус чүвө чугаалаар, медежжок алгырып чугаа-лаар, мынча ол кижилер улус дедир баар, чүвө «дишнавын» дам баар.

Үнү чок болгаш дүлей болурунун чылдагааны

Үнү чок болгаш дүлей уругуларын төрүттүнүп келер чылдага-нын база черде улуг-да кижилерин үнү чок болгаш дүлей болу берген таварыгалар оларын эмен турган, үнүгү, дынчаар кижилер кызырынын аргалары бар бө-дөп, Кызылда үнү чок болгаш дү-лей уругулар шөлзөшкенин башкы аш В. Арнакча реалкаанын айтырган.

Бо айтырыга хары кылдыр экин Д. Кууларнык бижээн чүдүлү параламыс.

Илдыг чорук ол кижиге кончүг аякч болур деп чүвө билдингир. Улустун «бо-даа бергезен кижилер» «үнү чок кижилер» «хөвү-дү» деп чугалашканын ол эки дынчаар орап болза-даа чүвө чуга-лаада аргалын чидирген чүвө бол-ганда, алаа көнчүг даржыктыг деп чүвени кижилер угап билдир херек. Мынчанга «үнү чок» кижилерин дынчаар азы дынваскаан болгаш чүвө чугалап шыдавалып кылап би-лар дичирежик чугула. Нургулайында дынвасканында чүвө чугалай албас болур чорук хөй таваржык турар.

Мынчанга «үнү чок» болур чорук-тар канчап тыптып келгенин эң-не кол-кол чылдагаанынын чоңуну билдир алыры база-ла артык өвөс.

«Үнү чок» болур чоруктуг бир кол чылдагаанын дөргөзөн кижилер-нин сааттыг чорачы, чамдык аары-лардан аарып чоруктары улуг ур-жуктуг болуп турар. Чижээ, гринп, саргарар аарыг (өт аары), брүдөл-лөз, аргалар аарыг, мадыра дээр өске-даа. Чамдык сааттыг дөргөзөн кижилер үстүнде алыкан аарыгларын караанда ийликке, өске-даа тавары-галарда яны-буру өмнөр (хинин, сульфамиттиг өмнөр, стрептомицин) хергезээр чоруктар база бар болуп турар. Оң улумдындан сааттыг кижилер уругу өзүндө эмен-буру өскериншиктер (чептес, туугу, үнү чок, дүлей бөрү чоруктар) ты-пын келип болур. Ол мынчан чүгө уругу өзүндө өвөс, а оладынчы аарыглары не иштиге уругу өзүндө эмен-буру өскериншиктер чедирип турар. Чижээ, арага аарыг (алкого-л), чигир аарыг (диабет), шөпөр аарыглар дээр өске-даа.

Мынчанга уругуларын үнү чок болуур төрүмдигинде, азы төрөөн соонда-даа үстүнде алыткан чылда-гаанырдан тыптып болур.

Оон ийи улуг-даа улугтун, уругу-ларын-даа халдарыныг (кудуктын) өткөскөз аарыгын, баш мезгилдин менгилди, улуну, скарлатина дээр өске-даа) аарыгларынын улумдынан